

Amnestovaní velezrádci

Spisovatelské podniky J. V. Friče a Karla Sabiny v letech 1854–1861
Michal Charypar

Jen málo předbřeznových českých spisovatelů, kteří se angažovali v revolučních událostech, se v padesátých letech 19. století dokázalo vrátit k literární a novinářské tvorbě. Pokud patřili k radikálnímu nebo – v případě Karla Havlíčka – liberálnímu křídlu a byli postiženi státní mocí (vězením, konfinací, odvodem na vojnu aj.), byl jejich návrat do veřejného dění ještě těžší. V rámci standardně zavedeného systému následné kontroly tisku byla skupina těchto autorů podrobena zvláštnímu sledovacímu režimu policie. Spisovatelé tak byli často nuceni k méně viditelným, neautorským formám tvorby (překlady, podřadnější redakční práce apod.) či k apolitické činnosti ve vědě a v nejednom případě je jmenované obtíže od literatury zcela odvrátily. Teprve v průběhu roku 1861 byli účastníci tzv. májového spiknutí, amnestovaní během let 1854–1857, rehabilitováni a byla jim navrácena plná občanská práva. Získali tím i možnost aktivně vstoupit do politiky, čehož pak někteří z nich – zvláště pozdější mladočeský předák Karel Sladkovský, ale též Vincenc Vávra Haštalský a jiní – bohatě využili.

Nejagilnějšími spisovateli mezi amnestovanými politickými vězni byli v druhé polovině padesátých let bezesporu Josef Václav Frič a Karel Sabina. Záměrem této stati bude sledovat jejich literární snahy současně s překážkami, které nejen cíleně zasahovaly do jejich životů a mařily nebo znehodnocovaly většinu jejich spisovatelských plánů, ale v negativním smyslu též předurčily jejich kulturní hodnocení v očích současníků i z perspektivy pozdějších generací a literárních dějin. Se životy amnestovaných v této době svévolně manipulovala především rakouská policie. Skrytěji, ne však nevýznamně se ale na jejich restrikci podílela i vůči vládě loajální vrstva českých spisovatelů, kteří prosazovali konzervativní cíle a snažili se mimo jiné bránit pronikání nové, domněle rozvratné poetiky, prezentované zvláště na stránkách literárních almanachů *Lada Nióla* a *Máj*. Cenzurní aspekty se zde proto vyskytují v kontextu dalších jevů a jsou jimi do značné míry podmíněny.

Mezi svobodou tisku a velezradou

Jedním z hlavních cílů pražských radikálních demokratů v druhé polovině čtyřicátých let, stejně jako dalších proudů tehdejší kulturní společnosti, bylo odstranění cenzury. Za jejich účasti byl tento požadavek zveřejněn 8. března 1848 v letáku zvoucím ke schůzi ve Svatováclavských lázních,¹ kde pak byl 11. března přednesen i ústně. Cenzura byla zrušena v reakci na vídeňské události tři dny nato, ještě dříve než organizátoři schůze stačili do Vídně odeslat svoji připravovanou petici. Zrušení cenzury reflektovali radikálové s nadšením i v tisku. Karel Sabina v článku *J sme svobodni!*, v němž se zamýšlel nad důsledky

1) Jeho text viz Josef Václav Frič: *Paměti*, sv. 1, ed. Karel Cvejn, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1957, s. 359.

získané volnosti, postuloval, že „vždy nejpůsobivějším praporem pokroku neobmezeného byla, jest a ostane literatura“. Také však varoval:

priznejme se, že jenom jedna část našich spisovatelů cenzurou utrpěla, a druhá teď snad v nesnázi bude, co činiti má se svobodou tisku! [...] spisovatel stojí nyní na svobodném stanovišti předměty své jinak pojmouti může, jakož i my nyní na plody literární jinak hleděti musíme. Duch jest nyní zproštěn pout, hanba tomu, kdož sám si pouta klade.²

Exaltovanými slovy zde pro kontrast zdůraznil i cenzuru ve vzdělávání, jakou zažíval ve svých studentských letech:

Vědy i umění bývaly jen úmyslné prostředky vedení nás k nicotě. Dějepis, jakémuž ve školách jsme se učili, byl libovolným sestavením pravd i lží, smíšenina událostí podle potřeb i vůle staré vlády shrnutých. Každá, i nejdalší myšlénka svobody byla udušena – již před zrozením ji cenzor zničil, a vše, cokoliv jsme se učili, mělo nás vésti k poslušenství, ne zákonům pouze, ale i osobám kořisticím z nevolnosti naší.³

Sabina, tehdy už zkušený spisovatel, se revoluce účastnil především intelektuálně, tedy publikováním v novinách a dalším veřejným působením. Naopak Frič, v létě 1848 teprve osmnáctiletý student filozofie, se více než svými ranými články uplatnil jako jeden z vůdců revolučních bojů v Praze během svatodušního týdne. Po porážce povstání byl Sabina spolu s dalšími pro účast v radikálním hnutí ke konci června zatčen a vzat do vyšetřovací vazby ve svatojiřském žaláři na Pražském hradě. K soudu však nedošlo a zřejmě 15. září 1848 byl Sabina propuštěn znovu na svobodu; brzy nato byla vyhlášena amnestie. Fričovi se naproti tomu podařilo už v noci na 17. červen před zatykačem z Prahy uprchnout. Dalších revolučních bojů se účastnil v hnutí Ludovíta Štúra na Slovensku, kde byl též raněn. Do Prahy se vrátil v lednu 1849 a začal ihned s další agitační činností.

Zlom v životě Sabiny i Friče znamenal uvěznění za účast na přípravě tzv. májového spiknutí roku 1849. Oba byli zatčeni už při prvním zátahu policie na radikály mezi půlnocí a ránem 10. května, obžalováni z velezrady a uvěznění na Pražském hradě. Na rozdíl od později zatčeného radikálního demokrata Emanuela Arnolda pak při výsleších pod psychickým nátlakem policii dokázali také leccos prozradit.⁴ Frič se dověděl výši svého trestu patrně v lednu 1851. V době zatčení nebyl plnoletý, nevztahoval se na něj proto trest smrti. Byl odsouzen k osmnácti rokům žaláře, jež si měl odpykat v pevnosti v Komárně. Sabina se dočkal rozsudku až v květnu 1852. Jeho ortel zněl na trest smrti oběšením, vzápětí však byl změněn cestou milosti rovněž na osmnáct let žaláře. Oba odsouzení byli nicméně po čase amnestováni, Frič už při příležitosti císařského sňatku Františka Josefa I. s Alžbětou

2) Karel Sabina: „Jsme svobodni!“, *Včela* 1, 1848, č. 27, 5. 4., s. 105–106, zde s. 105.

3) Tamtéž.

4) Nejpodrobněji a s širokým využitím materiálů z výslechů zatčených psal o přípravách spiknutí František Jílek: „Pražská polytechnika a studentské hnutí v revoluci 1848–1849. Účast studentů na přípravách revoluce v Čechách roku 1849“, *Sborník Národního technického muzea* 5, 1968, s. 337–508, zvl. s. 403–472.

Autoportrét J. V. Friče z vězení Medailon s ručně malovanou vlastní podobiznou vytvořil Josef Václav Frič ve vězení v Komárně jako dárek své první ženě Anně Fričové, rozené Ullmannové. Zdroj: Josef Václav Frič: *Paměti*, sv. 2, ed. Karel Cvejn, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1960, s. [289].

kteří pak musím v celosti do poslední špetky zase odvésti“, i „něco brk, písařem komise příříznutých“, a na určitý čas také inkoust.⁷ Vyřízení žádosti se ale táhlo. Teprve mezi 21. únorem a 1. březnem 1850 mohl Frič písemně zachytit své pětiaktové drama, nakonec nazvané *Hynek z Poděbrad, poslední hvězda táboritů*. Vojeuské velitelství na Hradčanech pak zřejmě o osudu díla nechtělo rozhodovat samo a žádalo 16. března o posudek státní zastupitelství. To ve své odpovědi zakázalo hru inscenovat či jinak uveřejnit, neboť i sám text bez ohledu na osobu autora prý obsahoval nevhodné církevní a nacionální výroky. Na úsudku vojenského velitelství ponechalo státní zastupitelství rozhodnutí o tom, zda umožnit vstup hry do soutěže.⁸ Frič se nedozvěděl, zda porota jeho *Hynka z Poděbrad* dostala do rukou. Počítal ho mezi svá nejlepší dramata. Hra však nebyla nikdy inscenována ani nevyšla tiskem.

Bavorskou 24. dubna 1854⁵ a Sabina, trávicí svůj trest v kasematech v Olomouci, po 8. květnu 1857.

Z Fričových *Pamětí* můžeme vyčíst některé podrobnosti o možnostech literární tvorby v žaláři. Značně ztížené podmínky dle něho panovaly v pražské vyšetřovací vazbě, kde nebyly vězňům na samotce povoleny psací potřeby. Frič prý z nouze vyrýval své verše hřebíkem na plechovou lžici a několik básní memoroval, než si je mohl později zapsat. Bez papíru a tužky také údajně sestavoval některé scény pro historickou hru *Hynek z Poděbrad*, jeden ze svých mladistvých dramatických plánů.⁶ V říjnu 1849 využil vypsání dramatické soutěže a žádal o krátkodobé povolení psacích potřeb, aby mohl v hlavě už zkoncipovaného *Hynka z Poděbrad* napsat a zaslat porotě. Šéf hradčanské vojenské vyšetřovací komise major Johann Schuster von Schussheim, jemuž prý Frič líčil „ohromnou svou trýzeň mítí něco pod srdcem a nemoci tomu život dáti“, nakonec žádosti vyhověl a sám se dramatikovi nabídl jako cenzor. Fričovi tak bylo „slíbeno, že na 10 až 14 dní nejdéle obdržím jistou část odčíslovaných archů – na rozvrh, na koncept i na kopii,

5) Podrobněji Václav Žáček: *Josef Václav Frič*, Praha, Melantrich 1979, s. 108.

6) Josef Václav Frič: *Paměti*, sv. 2, ed. Karel Cvejn, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1960, s. 380.

7) Tamtéž, s. 389.

8) Národní Archiv (NA), Presidium českého gubernia – tajné, 1849–1852, kt. 11, sign. H 25, 1850.

O mnoho příznivější situace k literární činnosti nastala po rozsudcích při vlastním výkonu trestu, kdy byli odsouzení rozvezeni do různých koutů říše daleko od kulturních center. Sabina i Frič tam mohli konat studia a připravovat své literární texty, Sabina mimoto v Olomouci pracoval na přípravě svých pozdějších dějin české literatury a Frič si psal v Komárně deník.⁹ Nelze dokonce vyloučit, že Sabina ještě před amnestováním publikoval roku 1856 několik próz v *Lumíru* pod pseudonymem Norbert Bergenthal.¹⁰

Mezi amnestií a internací: Lada Nióla a Fričovy snahy o založení časopisu

Už ve vězení se J. V. Frič utvrdil ve svém záměru i nadále literárně tvořit ve smyslu národní agitace. Ač byl po svém návratu do Prahy pod policejním dohledem, nesměl bez povolení opustit město a naoko se živil jako obchodní společník svého bratra Karla, pustil se v následujících letech horlivě do literární tvorby. Napsal několik dramát, z nichž některá zaznamenala i krátkodobý úspěch na jevišti. Jeho hlavní ambicí bylo shromáždit širší skupinu autorů a zřídit kriticko-literární časopis, jenž by mohl přispět k restituci českého kulturního života lépe nežli beletristický list *Lumír* či o něco později krátkodeché podniky typu *Obzoru* nebo v Jičíně vydávaných satirických *Rachejtlí*, jež shodně zanikly roku 1855 po několika číslech. Spíše jako provizorní náhradu za periodikum vnímal vydávání výročních literárních sborníků – almanachů. Avšak hned jeho první počín v tomto smyslu po návratu z vězení, almanach *Lada Nióla*, později zasáhl do literárních dějin. Vyšel jako novoročenka v prosinci 1854, už s vročením 1855. Frič se v něm uplatnil jako redaktor, organizátor i jako jeden z autorů.¹¹

Patrně největším přínosem almanachu bylo právě seskupení významné části českého spisovatelstva pod štítkem kolektivního díla. Příspěvateli byli převážně začínající literáti, ale sborník nabízel i texty starších etablovaných autorů jako Josefa Jiřího Kolára a hlavně Boženy Němcové, jež zde publikovala pohádku *O dvanácti měsíčkách* a pod pseudonymem Ludmila z Hrádku prózu *Sestry*. Autoři více příspěvků se v almanachu prezentovali pod svým jménem i pod pseudonymy. To přineslo dvojí efekt. Zdálo se, že se na díle podílelo více příspěvatelů, a zároveň praví autoři nebyli tolik exponováni. Také rozpětí zastoupených žánrů ilustrovalo ambicióznost, ale i nejednotnost svazku. Vedle básní se tu objevily nejrůznější prózy včetně humoresek a próz z jiných slovanských prostředí (J. V. Frič), sentimentální povídky (Henrietta Ritterová z Rittersberku pod jménem Johanna Marie) či historické milostné povídky v duchu románu Waltera Scotta *Ivanhoe* (Antonín Štrauch), dále překlad Puškinova *Bachčiserajského fontánu* a pojednání o ruských básnících (Václav Čeněk Bendl Stránický), přehled české literatury v posledním půlstoletí podaný jako pocta nedávno zesnulému Františku Jaromíru Rubešovi (František Ladislav Vorlíček) aj. Příspěvky měly nevyrovnanou kvalitu, v souhrnu se však jednalo o počín, jenž

9) Viz Karel Cvejn (ed.): *J. V. Frič v denících a dopisech*, Praha, Československý spisovatel 1955, s. 20–31, 56–74.

10) Ferdinand Strejček: „Neznámý Sabina“, *Česká literatura* 2, 1954, č. 4, s. 379–383; Zdeněk Pešat: „Lumír (1)“, in Vladimír Forst (ed.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*, díl 2, sv. 2, K–L, Praha, Academia 1993, s. 1234–1239, zde s. 1238.

11) Jaroslav Vlček: „Obrodné slovesné snahy doby Fričovy“ [1912], in týž: *Kapitoly z dějin české literatury*, Praha, Československý spisovatel 1952, s. 242–291.

Almanach *Lada Nióla* Almanach *Lada Nióla*, vzniklý z Fričovy iniciativy a s jeho autorským příspěvím, se stal významným kolektivním dílem české literatury poloviny padesátých let. Do dalších chystaných Fričových podniků tohoto druhu však zasáhla cenzura.

Zdroj: *Lada Nióla. Almanach na rok 1855*, Praha, J. V. Frič 1855.

jako neopatrné a renegátské, byť smysl básně je (možná záměrně) nejasný. Frič vysvětlil titulní motiv almanachu separátně komentářem v *Lumíru*, dle něhož Nióla, litevská obdoba Morany, „pošle jednou na svět dceru svou, utěšitelku, božskou Ladu, znovuvzkřísený a ozářený mýtus“.¹³ Karel Polák vykládal tento motiv jako „složitý, úmyslně před cenzurou zatemňovaný [...] jinotaj víry v osvobození českého a slovanského národa – lidu“.¹⁴ Dle výstižného shrnujícího soudu Karla Cvejna Fričův almanach vzdor „nekulturním“ poměrům své doby „vychvaloval básně Puškinovy a revoluční ideje Byronovy i Heinovy, volal po vzkříšení národní poezie a už svým názvem připomínal revoluční symbol – jméno litevské bohyně, jež přinese smrt nepřítelům a svobodu Slovanům“.¹⁵

oživil stagnující český diskurz o literatuře a zároveň též prohloubil rozpory mezi oběma generacemi spisovatelů.

Už během přípravy *Lady Nióly* v září 1854 došlo k příhodě, jež předznamenala dobovou recepci almanachu. Frič na něm pracoval v muzejním bytě svého bratra Antonína, avšak funkcionáři muzea Václavem Hankou a Václavem Bolemírem Nebeským byl z tohoto bytu vykázán, podle svých slov jako bývalý revolucionář.¹² Tato příhoda stačila k tomu, aby se Frič utvrdil ve svém názoru o zákeřnosti svých osobních nepřátel, k nimž dále počítal zvláště bratry Josefa a Hermenegilda Jirečkovy a Jakuba Malého. Do českého muzea i jeho členů se pak v *Ladě Nióle* opřel v satíře *Z Bohdanče*.

Lada Nióla svým zaměřením skrytě polemizovala i s reprezentativním almanachem starší generace *Perly české*, vydaným k oslavě příjezdu nové císařovny Alžběty a Františka Josefa I. do Prahy 3. června 1854. K pobouření mohlo vést už vyobrazení bohyně Lady (Venuše) na titulní straně, obsahující na svoji dobu odvážný erotický motiv. Samo titulní téma, vyjádřené ve Fričově úvodní básni *Lada Nióla* (signované M. Brodský), mohla starší generace vnímat

12) J. V. Frič: *Paměti*, díl 2, cit. dílo, s. 496; J. V. Frič Václavu Hankovi 13. 9. 1854, in K. Cvejn (ed.): *J. V. Frič v denících a dopisech*, cit. dílo, s. 78.

13) [„Pan vydavatel almanachu *Lada-Nióla*...“], *Lumír* 4, 1854, č. 50, s. 1199.

14) Karel Polák: „*Lada a Nióla*“, *Česká literatura* 1, 1953, č. 2, s. 99; srov. též komentář Karla Cvejna in Josef Václav Frič: *Písně z bašty a jiné básně*, ed. Karel Cvejn, Praha, Orbis 1952, s. 224–225.

15) K. Cvejn (ed.): *J. V. Frič v denících a dopisech*, cit. dílo, s. 388.

Fričovův almanach byl přijat rozporuplně a s mnoha adresnými invektivami, jež mimo veřejnou kritiku zasáhly i do jeho soukromí, například v anonymních dopisech vyhrožujících mu návratem na pevnost. Na odpor kritiky výrazněji narazila Fričova novela *Život sváteční*, v níž autor před klasicistní částí Goethova díla upřednostnil básně ironika Heinricha Heineho; novela byla přijata jako urážka estetického vkusu. Z četných negativních ohlasů almanachu uveďme alespoň kritiku z 13. ledna 1855 ve *Světozoru*, příloze ve Vídni vydávaných *Slovenských novin*, jejímž redaktorem byl Hermenegild Jireček. Avšak častěji než anonymní recenze, zasláná z Prahy, bývá citována připojená poznámka redakce, v níž byl kritikův záporný posudek označen za

příliš ještě mírný. Mluvíce o **duchu**, který převahující část prací v něm [tj. v almanachu *Lada Nióla*, MCh] obsažených ovládá, jest spis tento jeden z **nejmizernějších** a **nejpodlejších** výtvorů v literatuře vůbec. [...] Život lumpácký, mizerná rozervanost ducha, nedostatek náboženství, velebení pohanstva, vynášení sebe, snižování nejsvětějších idejí, oslavování kleslosti mravné, oplzlost v myšlení a v chutěch – hle, toť jsou ty mravné ideje, které se nám představují v *Ladě Nióle*. [...] almanach tento, přese všechnu **skvostnou** zevnitřní [tj. vnější, MCh] úpravu tiskařskou, jest pravá **škvorna** naší literatury.¹⁶

Fričovův projekt však narazil i na nepochopení přítele Štúra. Ten mu v dopisu vytkl nezdravou romantiku *Lady Nióly* (tedy opět vliv Byrona a Heina) a opuštění slovanské myšlenky. Almanach viděl jako Fričov poklesek a přímo ho varoval: „Na podobný spis u nás jednoho jediného čtenáře nenajdeš.“¹⁷ Sympatizantů byla menšina. Z nich jen jeden veřejně přitakal hlavnímu záměru almanachu, když v něm shledal „pokus o emancipaci české poezie a vůbec beletristického písemnictví“.¹⁸ Veřejná kritika vynesla J. V. Fričovi zostřený policejní dozor. Podílela se i na vzniku osobních sporů uvnitř autorského kolektivu.¹⁹ Chystaný druhý ročník *Lady Nióly* Frič nevydal. Ani svoje další organizátorské plány už nedokázal uskutečnit.

Jak řečeno, usiloval Frič především o založení kritického časopisu. Jako politicky kompromitovaná osoba měl však jen malou šanci na získání koncese k vydávání. Druhou velkou překážkou byl nedostatek financí. Pokusil se o několik dalších projektů, které se však nepodařilo realizovat. Prvním z nich byl časopis *Praha*, vznikající od konce roku 1854. Z Fričova programu k projektu zjišťujeme, že zamýšlený časopis hodlal zprostředkovávat „vzdělanost západu a východu“, především se však chtěl zaměřit na rozhojnění

16) „Dodatek redakce“, *Slovenské noviny* 7, 1855, č. 5, 13. 1., příloha Světozor, s. 4; pasáž cituje i J. V. Frič: *Paměti*, díl 2, cit. dílo, s. 500; srov. J. Vlček: „Obrodné slovesné snahy doby Fričovy“, cit. dílo, s. 272; Leander Čech: „Literární směry v letech padesátých“, in týž a kol.: *Literatura česká devatenáctého století*, díl 3, část 2, *Od Boženy Němcové k Janu Nerudovi*, Praha, Jan Laichter 1907, s. 137–193, zvl. s. 157–161.

17) Ludovít Štúr J. V. Fričovi 11. února 1855, cit. dle Jan Kaliba: „Pokusy J. V. Friče o vydávání časopisů v době bachovské reakce 1854–1858“, in Karel Kosík, Václav Žáček (eds.): *J. V. Frič a demokratické proudy v české politice a kultuře. Sborník statí*, Praha, ČSAV 1956, s. 92–112, zde s. 110.

18) „Lada-Nióla“, *Wiener Zeitung* 152, 1855, č. 11, 15. 1., Abendblatt, s. 17–18, zde s. 17; český překlad cit. dle J. V. Frič: *Paměti*, díl 2, cit. dílo, s. 656. Frič v *Pamětech* přičítá tento posudek Ignáci Janu Hanušovi a udává, že vyšel v Koberových *Kritische Blätter*, ty však vznikly až roku 1857, viz tamtéž, s. 498.

19) Jaroslava Janáčková: „Božena Němcová v satirických Rachejtlich. K rozpadu Fričovy družiny po vydání *Lady Nióly*“, in táž: *Návraty. K české literatuře od K. J. Erbena po Ladislava Fukse*, Praha, Akropolis 2012, s. 190–202.

a zkvalitnění domácí literární produkce, již měly doplňovat překlady, články a zprávy o aktuálním literárním dění v zahraničí. Program tak zřetelně cílil na odstranění nedostatků vydavatelské strategie *Lumíra*, který se soustředil na překlady a na vydávání starších slovesných památek. Široký záběr *Prahy* měla zajišťovat její distribuce na Slovensko a mezi Jihoslovany. Chybějící finanční prostředky zamýšlel Frič získat půjčkou od strýce, ten však snahám svého synovce nepřál a odmítl ho podpořit. Časopis se z toho důvodu nerealizoval.²⁰

Dalším časopiseckým podnikem se měl stát až *Svět a domov*, připravovaný Fričem ke konci roku 1857 už ve spolupráci s amnestovaným Karlem Sabinou. Podle rekonstrukce Jana Kaliby měl tento literární časopis vycházet od ledna 1858.²¹ Frič pro něj zprvu marně hledal dostatečně obětavého nakladatele. Ignác Leopold Kober si kladl za podmínku utajení iniciátorů celého projektu po dobu jeho příprav a následně svůj souhlas odepřel, když jména redaktorů zazněla jejich vlastní neprozřetelností v německojazyčném tisku. Podobně odmítl i Karel Bellmann. Definitivní příslib získal Frič teprve od Bedřicha Rohlíčka. *Svět a domov* měl nyní vycházet ve více než měsíčních lhůtách a získat tím status neperiodického tisku, na nějž by se nevztahovala nutnost koncese. Program časopisu formulovalo Sabinovo a Fričovo *Prohlášení*, jež hodlali vydat jako leták v nákladu osmi tisíc exemplářů. Prozřetelný Rohlíček však dal nejprve tisknout jen kartáčový otisk *Prohlášení* jako povinný výtisk pro policii; ta prospekt neprodleně zkonfiskovala a dala rozmetat jeho sazbu.

Ilustrovaný časopis měl podle letáku v šesti číslech za rok se zvláště paginovanou básnickou přílohou přinášet ve své hlavní části hlavně literární prózy, naučné články, kritiky a fejetony. Leták oznamoval jména obou redaktorů a celý byl zahájen mottem ze sv. Pavla, podle něhož mělo být cílem listu sloužit „v novotě ducha a ne ve vetčnosti litery“.²² Už motto vzbudilo zájem policie. Pražský policejní ředitel Anton von Päumann za asistence policejního rady Phillippa Webera, pozdějšího českého místodržitele, sepsal zprávu pro místodržitele Karla Mecséryho von Tsoor a šéfa nejvyššího policejního úřadu Johanna Franze Kempena von Fichtenstamm, v níž označil za nepřípustné, aby amnestovaní cokoli vydávali a provokativně se přitom navíc dovolávali Bible, a navrhl celý podnik zakázat. Mecséry po konzultaci s Vídní jeho návrh podpořil.

Už konfiskací *Prohlášení* vzaly naděje na realizaci *Světa a domova* za své. Pouhý den po konfiskaci, 24. prosince 1857, ostatně byli Frič i Sabina nuceni podepsat reverz, že z důvodu zvláštního policejního dohledu nad nimi „nesmí žádnou spisovatelskou práci tisknout“ bez povolení policejního ředitelství.²³ Patrně přitom vyslechli též slova policejního rady Webera, jež později zapsal Frič v německém a českém znění ve svých *Pamětech*: „Nechápu vlastně, proč se namáháte, neboť asi za šest roků bohdá již ani kohout po celé vaší české

20) J. Kaliba: „Pokusy J. V. Friče o vydávání časopisů“, cit. dílo, s. 96–99, 108–109; obdobně V. Žáček: *Josef Václav Frič*, cit. dílo, s. 113–115.

21) J. Kaliba: „Pokusy J. V. Friče o vydávání časopisů“, cit. dílo, s. 101–107, 110–112; dále V. Žáček: *Josef Václav Frič*, cit. dílo, s. 116–118; Karel Kazbunda: *Sabina. Neuzavřený případ policejního konfidenta*, ed. Martin Kučera, Praha, Karolinum 2006, s. 200–205; policejní spis ke *Světu a domovu* viz NA, České místodržitelství Praha – prezidium, 1855–1859, kt. 492, sign. 8/4/25/11.

22) J. Kaliba: „Pokusy J. V. Friče o vydávání časopisů“, cit. dílo, s. 110.

23) K. Kazbunda: *Sabina*, cit. dílo, s. 202.

literatuře nezakokrhá!“ Podle Friče byla tato slova „jaksi předchůdcem všeho toho, co nás pak roku 1858 očekávalo“.²⁴ Pozdější tradice zaznamenala i jejich ostřejší variantu, předpovídající do šesti let konec pro celý český národ, avšak autorství připisovala tehdejšímu Weberovu šefovi Päumannovi. V hyperbolizovaném znění se uvedená slova stala okřídleným výrokem, jímž se měl obecně charakterizovat postoj státních úřadů k českým snahám. V březnu 1870 pak zazněla dokonce v nekrolozích na Päumanna.²⁵

Frič počátkem roku 1858 zažádal policii o povolení *Světa a domova*, žádost byla ale 8. ledna zamítnuta. V odůvodnění stál argument, že časopis ohlášený jako neperiodický má rysy periodika a že ostatně Frič jako osoba stojící pod přímým policejním dohledem nemůže být redaktorem žádného časopisu. Zjevný úmysl vyhnout se přísnějším kritériím pro vydávání periodik na základě § 9 tiskového řádu z 27. května 1852, který určoval jako periodika tisky s menší než měsíční pauzou mezi jednotlivými čísly,²⁶ přiměl policejního ředitele Päumanna k tomu, aby šefovi policie Kempenovi podal návrh na změnu v úzu § 9, pokud jde o české časopisy šířící nacionální agitaci. Kempen však návrh na úpravu či rozšíření výkladu jakéhokoli článku tiskového řádu zamítl a doporučil zpřísnit dozor nad spornými tisky důsledným uplatňováním ostatních možností, které řád skýtal, totiž konfiskací či úplného zastavení časopisu.

V dalších měsících roku 1858 figurovali Frič a Sabina ještě v jiných dvou kolektivních podnicích. V květnu vyšel první ročník „jarního almanachu“ *Máj*, zahájený Fričovou básní a ukončený Sabinovou vzpomínkovou statí o Karlu Hynku Máchovi. Frič, jehož mladší literáti požádali o neoficiální asistenci, spoluurčoval i obsah sborníku. Formulace v dopisu manželce „Majrovu básničku šikovně jsem ukončil, že se poslouchá pobožně až milo!“²⁷ dosvědčuje též jeho podíl na redakci *Máje* (konkrétně u básně Rudolfa Mayera *Věčnost*).²⁸

Podruhé se Frič prezentoval v srpnu 1858 tiskem drobnějších rozměrů – básnickým albem k jubileu Pražské konzervatoře *Pomněnky na slavnost padesátiletého trvání Pražského konservatoria 1858*, podle Riegerova *Slovníku naučného* „před vydáním konfiskovaným“.²⁹ S mnohem větší mírou podrobnosti, než je možné zde, případ vylíčil a alba přetiskl Jan Miroslav Květ.³⁰ Na *Pomněnkách* participovalo celkem třidvacet autorů. Každý z nich přispěl krátkou tematickou básní. Frič sborník redigoval a napsal do něj báseň *Dudák*, Sabina dodal báseň *Náš podíl*.³¹ Spolu s nimi se na útlém almanachu autorsky podíleli např. Vítězslav Hálek, Václav Hanka, Adolf Heyduk, Rudolf Mayer, Jan Neruda, Gustav

24) J. V. Frič: *Paměti*, díl 2, cit. dílo, s. 537.

25) Δ [= Jan Neruda]: [„Päumann †...“], *Národní listy* 10, 1870, č. 83, 25. 3., s. 1; též srov. K. Kazbunda: *Sabina*, cit. dílo, s. 228.

26) *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich* 1852, s. 603–615, zde s. 606.

27) J. V. Frič Anně Fričové-Kavalírové 2. 4. 1858, in K. Cvejn (ed.): *J. V. Frič v denících a dopisech*, cit. dílo, s. 84, srov. dále tamtéž, s. 307–308.

28) Vedle známých *Pamětí* existují další Fričova vyjádření k situaci kolem *Lady Nióly* a prvního ročníku *Máje*. Jde zejména o časopiseckou zprávu o jeho přednášce v Umělecké besedě z roku 1879, viz „Listy z Prahy IV“, *Koleda* 5, 1880, č. 12, s. 190–192, a Fričův článek „O katastrofě májové“, *Ruch* 3, 1881, č. 24–27, s. 288–290, 302–304, 312–314, 323–326.

29) „Sabina Karel“, in František Ladislav Rieger, Jakub Malý (eds.): *Slovník naučný*, sv. 8, Praha, I. L. Kober 1887, s. 7–8, zde s. 8.

30) Jan Miroslav Květ: „Pomněnky“, *Časopis Národního musea* 112, 1938, s. 87–118, text *Pomněnek* na s. 106–118; též K. Kazbunda: *Sabina*, cit. dílo, s. 212–217.

31) Frič píše zřejmě mylně, že Sabina přispěl „malou předmluvou“, J. V. Frič: *Paměti*, díl 2, cit. dílo, s. 545. Text

Pfleger Moravský či Josef Svátek. Bezprostřední záminku ke konfiskaci našla policie v okolnosti, že ve stanovené lhůtě tři dnů před vydáním neobdržela povinný výtisk alba. Nakladatel Josef Richard Vilímek podal pouze žádost o prominutí této lhůty, aby stihl almanach včas vydat a mohl ho rozdat hostům na oslavě, a dal rovnou vytisknout tisíc exemplářů *Pomněnek*. Celý tento náklad byl zabaven. Frič pak u výslechu ani v odvolání proti konfiskaci neuspěl s argumentem, že *Pomněnky* jsou vlastně nakladatelským podnikem jeho bratra Karla, pro nějž byl on pouze najat jako redaktor.

Z tehdejší korespondence mezi Päumannem a Kempenem vyplývá, že policie hledala cíleně záminku k Fričovu konfinování. Mimo čerstvý případ *Pomněnek* se v ní připomíná hlavně to, že se Frič v roce 1856 „demonstrativně“ účastnil pohřbu Karla Havlíčka a v roce 1858 pohřbu přítele Ludvíka Rittersberga (v obou případech pomáhal nést rakev). Päumann si nebyl jistý, zda jde o dostatečný důvod ke konfinování, jeho vídeňský nadřízený Kempen však byl jiného názoru. Frič byl 24. srpna 1858 zatčen a v dalších dnech bez výslechu převezen do Deése v Sedmíhradsku poblíž Kluže na území dnešního Rumunska. Sám Frič patrně neměl jasnou představu, proč policie k tomuto kroku přistoupila. V dopisu z 1. září 1858 otci Josefu Fričovi a své manželce Anně Fričové-Kavalírové sdělil, že byl prý „konfinován pro nezlepšitelnost v politickém chování“, ³² avšak ještě 16. prosince v jiném listu otci spekoval, zda za jeho deportaci stálo politické opatření, podezření z politického styku se zahraničím nebo intrika „ze strany starších literátů“; ani jedna z alternativ mu podle jeho úsudku nedávala šanci na návrat. ³³ Později, ve svých *Pamětech*, se přiklonil k třetí z uvedených možností a soudil na základě spíše nepřímých indicií, že podnětem k jeho zatčení byla denunce Jakuba Malého, který chtěl údajně zamezit další produkci literatury v duchu *Lady Nióly* a *Máje*. ³⁴

Alespoň na okraj zde proto připomeňme polemiku Jakuba Malého a mladých autorů májovské generace z přelomu let 1858 a 1859, do níž se zapojil též Sabina. Malý ve svém *Poutníku od Otavy* otiskl anonymně recenzi básnické sbírky Vítězslava Háčka *Večerní písně*, v níž příkrou kritiku veršů nezralého „hocha“ spojil s odsudkem „záhubného směru jisté nejmladší strany [...] spisovatelské, jejíž bezpříkladná arogance jenom neschopnosti jejich se rovná“, totiž směru, „z něhož vyšly almanachy *Lada Nióla* a *Máj*“. ³⁵ Na insinuaci reagovaly Nerudovy *Obrazy života* delší statí Karla Sabiny, jenž se pod šifrou K. S. důrazně zastal Háčka i dalších májovců jako samostatných tvůrců a známého anonyma označil za kompilátora. ³⁶ Malý nato uveřejnil odpověď plnou adresných invektiv, v níž uvedl plné jméno Karla Sabiny a kterou zakončil: „Vy jste odbyt, já spěchám se umejt.“ ³⁷ Autorovi, který měl policejní zákaz publikovat, mohlo toto odhalení inkognita zjevně přivodit problémy. Diskusi proto ukončil Jan Neruda s odůvodněním, že „pan K. S. nemůže pro zvláštní

Sabinovy básně viz in J. M. Květ: „Pomněnky“, cit. dílo, s. 115; též Ferdinand Strejček: *Naši bojovníci pérem*, Praha, Fr. Topič 1948, s. 115–116.

32) K. Cvejn (ed.): *J. V. Frič v denících a dopisech*, cit. dílo, s. 87–88.

33) Tamtéž, s. 94–95.

34) J. V. Frič: *Paměti*, díl 2, cit. dílo, s. 547.

35) [Jakub Malý]: „Listy z Prahy a o Praze IV“, *Poutník od Otavy* 1, 1858, č. 24, s. 274–275.

36) Karel Sabina: „Literární obrazy“, in též: *O literatuře*, ed. Jan Thon, Praha, Československý spisovatel 1953, s. 99–110, zvl. s. 107–110.

37) Jakub Malý: „Odpověď panu K. S. v Obrazech života seš. 2“, *Poutník od Otavy* 2, 1859, č. 8, s. 92–94, zde s. 94.

okolnosti, jež šetrnost každého poctivého muže požadují, odpovědět“.³⁸ Na jeho ráznou kritiku, otištěnou v *Obrazech života* 11. března 1859, už Malý nereagoval.

Počátky Sabinova konfidentství a J. V. Frič

Karel Sabina, který se Fričových *Pomněnek* zúčastnil až na poslední chvíli, se před policií hájil tím, že jeho báseň *Náš podíl* měla být spolu s celým sborníkem předložena ke schválení a mohla být případně vyškrtuta. Báseň navíc pouze vzdávala zcela konvenční hold hudbě. Sabina byl 20. června 1858 odsouzen ke třem dnům vězení. Trest si odpykal mezi 11. a 14. srpnem v budově policejního ředitelství. Na každé slovo jeho básně tak prý „padlo nad hodinu sezení v chládku“.³⁹

V den odsouzení kvůli básni *Náš podíl* bylo Sabinovi na jeho žádost sděleno přesnější vymezení zákazu činnosti z Vánoc 1857. Podle obdržené direktivy se nadále musel

zdržeti všeho veřejného vystupování na jevišti, v koncertech a akademiích, dále nápadných zvláštních funkcí při veřejných událostech, jakož i při slavnostech, produkcích, pohřbech a podobně, nevyžádal-li si a neobdržel-li předem zvláštního policejního dovolení [...]. [Totéž povolení je] nutné i tehdy, kdyby chtěl své dramatické nebo jinaké literární práce dáti provozovati nebo přednáseti na jevišti, v koncertech nebo akademiích, přičemž se samo sebou rozumí, že zůstávají v platnosti i ona omezení, jež byla dosud vydána o jeho změnách pobytu nebo cestách.⁴⁰

Citovanou direktivou z 20. června byla Sabinovi fakticky znemožněna jakákoli výtěžná aktivita v oblasti kultury. I vzhledem k nutnosti splácet dluhy své rodiny, jež vznikly v době jeho uvěznění, kývl Sabina v červenci 1859 na Päumannovu nabídku a stal se placeným konfidentem pražské policie.

Sabinovo konfidentství lze posuzovat na dvou úrovních: buď jako mravní selhání, pro něž není omluvy, anebo s přihlédnutím k těžké situaci amnestovaného vězně. Odborná literatura snesla řadu důkazů, že Sabina konal služby pro policii v letech 1859–1866 za stálý plat a později příležitostně.⁴¹ Řádově šlo nejméně o desítky případů. Sledujeme-li zvláště Kazbundovu souvislou rekonstrukci, dovedenou do roku 1862, můžeme pozorovat i jistý vývoj v objemu a strategii Sabinových raportů. Zprvu překotně udával patrně vše, o čem věděl, a ve strachu a nejistotě policii poskytoval i nadbytečné informace. Už po několika měsících ale začal své zprávy dodávat v nižším počtu, zestručnil je a zvěcnil a snažil se zřejmě informovat jen o tom, co měl skutečně zadáno vyzvědět. Nabyl též větší jistoty v tom, co vše si smí dovolit zamlčet. Naučil se, řečeno poněkud cynicky, „žánr“ raportu psát.

Už od léta 1859 informoval Sabina policii také o J. V. Fričovi. Frič si mezitím vymohl ukončení internace v Déesi, kde prožil narození a krátce nato i smrt syna a byl nucen se potýkat s finanční nouzí, neboť mu nebylo vypláceno výživné (jež dostával i Karel Havlíček

38) Jan Neruda: „První a poslední slovo panu J. Malému“, in též: *Literatura*, díl 1, Spisy Jana Nerudy, sv. 11, ed. Jan Thon, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1957, s. 61–67, zde s. 63.

39) Karel Sabina: *Obrana proti lhářům a utrhačům*, Praha, vl. n. 1872, s. 20.

40) Cit. dle J. M. Květ: „Pomněnky“, cit. dílo, s. 101.

41) Zvláště K. Kazbunda: *Sabina*, cit. dílo; Jaroslav Purš: *K případu Karla Sabiny*, Praha, ČSAV 1959.

v Brixenu či Bedřich Vilém Košut v Klagenfurtu) a též jeho zámožný otec ho odmítal podporovat. Počátkem března 1859 získal Frič povolení odcestovat do zahraničí. Sabina o něm referoval několikrát v červenci a srpnu 1859, kdy byl Frič v Londýně, a znovu na začátku jeho pobytu v Paříži na jaře 1860. V obou případech předal policii cenné informace o Fričově bydlišti, způsobu jeho korespondenčního styku s Čechami či aktuální situaci české emigrace. Vícekrát přitom zneužil důvěřivosti Fričova mladšího bratra Václava, který se mu stal přímým zdrojem informací. J. V. Fričovi v emigraci mohly Sabinovy zprávy ztěžovat případný návrat domů, byl ale bezpečně mimo dosah rakouských úřadů a nehrozilo mu přímé nebezpečí. Navíc už záhy začal podle všeho se Sabinou jednat opatrně a nesděloval mu vše. Nejpozději v dopisu svého bratra Karla Friče z 5. listopadu 1862 byl totiž J. V. Frič informován, že Sabinovi nelze věřit: „Sabina **zase** vypil trpkou lázeň, všechno se na něj shluklo – podezření udavačství. [...] Jak víš, jednal jsem s ním velmi opatrně a právě to, jak málo vědí a jak falešně jsou zprávy, jest mi důkazem, že vyšla ta první část denunziace od Sabiny, neboť jsou to skoro moje slova, která jsem k němu mluvil po svém návratu (z Francie).“⁴²

Je třeba počítat s tím, že jako konfident byl Sabina pod dohledem ještě přísnějším než v době, kdy pro policii nepracoval. Jakmile se jednou k této činnosti zavázal, nemohl couvnout. Policie věděla, s kým a jak těsně se stýkal, a co tedy může od něho žádat. Jeho informace si ověřovala. Policejní ředitel Päumann zdůrazňoval přesnost Sabinových zpráv. Je nasnadě, že klamáním by Sabina existenčně ohrožoval sebe i svou rodinu.

Mezi nucenou a dobrovolnou spoluprací: Sabinova literární činnost pod egidou policie

Krátce po propuštění ze žaláře, patrně už v září nebo v říjnu 1857, vydal Sabina v Praze pod svým plným jménem třídílný román *Blouznění*, který patří k jeho nejkvalitnějším pracím. Není doloženo, že by mu při tom policie činila obtíže jakožto politicky nespolehlivé osobě. Tato skutečnost se jeví přinejmenším jako překvapivá. Román však vyšel ve standardních podmínkách následné cenzury, jež nenalezla důvod ke konfiskaci.

Na překážku Sabina narazil až se svým románem *Synové světla* (později pod názvem *Na poušti*), který zamýšlel otiskovat ve *Světě a domově*. Šlo o jeho dosud nejrozsáhlejší dílo, společenský román zasazený do prostředí Prahy před rokem 1848, na němž Sabina pracoval už ve vězení a od jehož publikování si sliboval materiální zajištění pro sebe a svou rodinu. Fričova žádost ze 3. ledna 1858 o povolení *Světa a domova* uváděla Sabinův román jako „hlavního zastupitele zábavné části našeho podniknutí“.⁴³ Když byla tato žádost zamítnuta, zažádal Sabina 13. ledna sám policejní ředitelství o povolení vydat *Syny světla* knižně. Popsal synopsi děje a zdůraznil, že dílo nemá politický ráz a „nenapadá ani lidi, ani poměry“. Ani tato žádost nebyla povolena.⁴⁴ Svůj někdejší záměr na časopisecké vydání románu poté Sabina přesto zčásti realizoval v časopisu *Jasoň*, který vycházel od dubna 1859 redakcí Jana Erazima Sojky, na níž měl Sabina skrytý podíl. Vyšlo zde však jenom několik pokračování románu, Sabina redakci opustil a Sojkův časopis vinou pokut

42) V. Žáček: *Josef Václav Frič*, cit. dílo, s. 360.

43) J. Kaliba: „Pokusy J. V. Friče o vydávání časopisů“, cit. dílo, s. 105.

44) K. Kazbunda: *Sabina*, cit. dílo, s. 206.

a konfiskací i nedostatku odběratelů brzy nato zanikl. Vydávat dílo, jemuž policie vícekrát odepřela povolení, bylo troufalé a Sabina se k tomu odhodlal snad z hmotné nouze.

S dalšími žádostmi už měl nicméně úspěch. S policejním povolením a patrně i dávkou autocenzury tak v letech 1858–1861 směly vycházet jeho romány a další díla. Jak vyplývá z dokumentů reprodukováných Karlem Kazbundou, se žádostí o povolení dodal Sabina policii vždy náčrt obsahu a zaručil se za naprostou nezávadnost textu.⁴⁵ Román *Věčný ženich*, psaný pro Friče jako náhrada za zakázané *Syny světla*, vycházel od roku 1858, avšak vinou Fričova konfinování bylo vydávání zastaveno; dotištěn byl roku 1863 (máme tak u něho dochován dvojí titulní list s různým vrocením). Dále s policejním povolením vyšly Sabinovy romány *Hedvika* (1858) a *Jen tři léta* (1860), krátká báseň *Berezina* (1859), prózy *Záhuba Vršovců* (1859) a *Jaroslava* (1859), obsáhlý *Dějepis literatury československé staré a střední doby* (po sešitech od 1861), politologický esej *Duchovní komunismus* (1861) a konečně kalendář *Posel z Prahy na rok 1862* (1861), který Sabina redigoval. Své žádosti Sabina formuloval tak, aby nevedly ke konfliktům, a tomuto cíli zřejmě podřídil i autorské charakteristiky svých textů. U románu *Věčný ženich* sice uvedl, že jde o humoristický text z prostředí venkova, ale zamlčel trpkost satiry, jíž je v něm česká vesnice vystavena. V žádosti o zveřejnění básně *Berezina*, jejímž námětem byla porážka Napoleonovy armády, napsal (v Kazbundově parafrázi), že se jedná jen o „poetické vylíčení osudu Francouzů po ústupu z Ruska roku 1812 a pouhý popisný básnický obraz“.⁴⁶ Potenciálně šlo však nesporně o téma politicky ožehavé. Lze navíc očekávat, že právě u krátkých textových útvarů, jakými bývají lyrické básně, byla nutnost žádat policii o povolení nejvíce svazující; Sabina v této době skoro žádnou poezii nepsal.

Všechny své publikační počiny ale, pokud víme, Sabina policii neoznamoval. Nešlo patrně jen o zmíněný pokus o zveřejnění básně *Náš podíl ve Fričových Pomněnkách*, za nějž byl potrestán žalářem, a vydávání *Synů světla* roku 1859 v *Jasoni*. Z textů, u nichž nemáme dochovanou žádost o povolení, je třeba zmínit ještě memoárovou *Upomínku na K. H. Máchu* v prvním ročníku almanachu *Máj*, dále obsáhlou poetologickou stať *Slovo o románu vůbec a o českém zvláště*, vydávanou pod plným autorovým jménem po většinu roku 1858 v *Lumíru*, a nepříliš zdařilé historické prózy *Dunin Vlast* (opět *Lumír* 1858) z polských dějin a *Pan strýc* (kalendář *Českomoravská pokladnice na rok 1859*). Také zmíněná historická novela *Záhuba Vršovců* byla sice roku 1859 povolena k vydání (*Českomoravská pokladnice na rok 1860*), ale Sabina policii zamlčel, že už ji v roce 1858 s názvem *Zrušený ples* a pod pseudonymem Jan Choltyn publikoval v *Lumíru*. Problému pseudonymity v literatuře Sabina později věnoval krátký článek. Upozornil v něm, že v Čechách byl historicky tento fenomén značně rozšířen a „příčiny, pro které někteří spisovatelé se za nepravá jména ukrývali“, byly „namnoze vážné“. Neadresně též připomněl svoji zkušenost s poměry za Páumanna: „Nepříjemným oklikám a zbytečnému zdržování se tu každý raději vyhnul anonymitou neb pseudonymitou.“⁴⁷

V uvedených případech, kdy proti sjednané dohodě publikoval bez předchozího oznámení, Sabina patrně předpokládal, že jeho apolitických literárních či naučných textů si

45) Tamtéž, s. 217–220, 341–342, 450–451.

46) Tamtéž, s. 219.

47) K. S. [= Karel Sabina]: „O pseudonymech v literatuře české“, *Květy* 6, 1871, č. 32, s. 254.

policie nepovšimne nebo je alespoň bude ignorovat. Vzhledem k tomu, že už v prosinci 1857 a potom i v létě 1858 s podobným kalkulem narazil, však musíme tyto pokusy vnímat jako vědomý Sabinův risk, vynucený primárně potřebou zajistit si základní materiální prostředky k životu. Jako pozoruhodné vnímáme zjištění, že vstup do policejních služeb v létě 1859 nepřinesl v tomto směru Sabinovi žádnou výhodu a že úzus ve schvalování jeho textů zůstal i nadále beze změny.

Amnestovaným politickým vězňům z let 1848–1849 byla císařem v druhé polovině roku 1861 na jejich individuální žádost postupně navrácena politická práva. Také pro Sabinu tím přestal platit zvláštní režim a nutnost informovat o chystaných publikacích policejní ředitelství, přestože o svoji rehabilitaci patrně nepožádal.⁴⁸ I tak ale Sabina ještě po jistou dobu zachovával opatrnost. Od jara 1862 do prvních měsíců roku 1863 vydával ve spolupráci s Janem Erazimem Sojkou soubor spisovatelských biografí *Naši mužové*. Přestože Sabinův autorský podíl na této rozsáhlé knize mohl být zhruba dvoutřetinový,⁴⁹ vycházela jen pod Sojkovým jménem. Také Sabinova historická novela *Hyacint* vyšla roku 1862 podepsaná jen iniciálami K. S. a kamuflovaná jako přívazek třetího dílu románu *Ztracený život* Gustava Pfliegera Moravského, čímž tato cenná próza unikla nejen pozornosti policie, ale i veřejnosti a nebyla až do roku 2013 podruhé vydána.⁵⁰ Právě *Hyacintem* se počíná vrcholná fáze Sabinovy literární tvorby,⁵¹ v níž výrazně překonal hodnotu svých prací otiskovaných pod restriktivním dohledem policie v období let 1858–1861. K tomuto staršímu údobí musíme též počítat ještě jeho zmiňovaný román *Synové světla*, třebaže se poprvé v úplnosti objevil teprve roku 1863 ve čtyřech svazcích a s definitivním názvem *Na poušti*.

Epilog: následky do našich dnů

Přímé i nepřímé důsledky, k nimž vedla domácí perzekuce druhé poloviny padesátých let i z obdobných myšlenkových pozic vycházející kritika ze strany konzervativního křídla české literatury, zasáhly nejen do osobního života Friče a Sabiny, ale natrvalo negativně ovlivnily jejich pověst v národě jako spisovatelů, jejich kulturní obraz. Navzdory tomu, že situace emigranta a policejního informátora se od sebe diametrálně lišily, z pohledu literárních dějin vedlo jejich úsilí k podobnému výsledku. Ani jeden z nich dnes většinou nebývá počítán mezi přední české klasiky.

Navrácení politických práv roku 1861 se Friče, který jako emigrant přišel o rakouské občanství, prozatím netýkalo; získal je zpět až roku 1879, kdy mu byl povolen návrat do vlasti. Přesto i on mohl zřejmě po roce 1861 volněji publikovat v českých časopisech, třebaže už roku 1859 z emigrace otiskoval své příspěvky v Nerudových *Obrazech života* či v druhém ročníku almanachu *Máj*. Hlavní část své tvorby z těchto let ale realizoval

48) Tak udává K. Kazbunda: *Sabina*, cit. dílo, s. 417. Sabina sám však před soudem ve známém procesu s listem *Das Vaterland* ve Vídni roku 1870 uvedl, že právě vyřízení této žádosti bylo jedním z důvodů, proč dříve častěji docházel na policejní ředitelství, srov. „Český spisovatel p. Karel Sabina proti Vaterlandu“, *Pražský deník* 5, 1870, č. 158, 15. 6., s. 4.

49) Michal Charypar: „Sabina – Sojka: Naši mužové (Poznámky k studii Alexandra Sticha Sabina – Němcová – Havlíček)“, *Česká literatura* 57, 2009, č. 1, s. 26–53.

50) Viz Karel Sabina: „Hyacint“, in týž: *Osudná kniha. Tři prózy z doby reformace*, ed. Petra Hesová, Praha, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta 2013, s. 277–333.

51) K hodnocení Sabinovy beletrie viz Michal Charypar: *Karel Sabina: „epigon“ a tvůrce. Textová příbuzenství jako zdroj smyslu a poznání*, Praha, Academia 2010.

v pařížské emigraci. Své nejvýznamnější počiny nechával tisknout v Ženevě, kde roku 1861 vydal svůj knižní *Výbor básní* a tříaktové drama *Libušin soud*, s nímž v Praze kandidoval na získání literární ceny, avšak v konkurzu zcela propadl. Nakrátko si také splnil sen o vydávání časopisu. Inspirován příkladem ruského *Kolokolu*, proticarského listu Alexandra Ivanoviče Gercena vycházejícího v Londýně, začal v Ženevě roku 1861 vydávat protirakouský literární měsíčník *Čech*, ale pro finanční obtíže (plynoucí mimo jiné z faktu, že distribuce *Čecha* na území Rakouského císařství byla zakázána) byl už následujícího roku nucen list zastavit. V prvním ročníku *Čecha* též otiskl cyklus politických *Písní z bašty*, dnes vnímaných jako jeho básnický vrchol. *Písně z bašty* však v Čechách vyšly až zásluhou Jaroslava Vrchlického roku 1898, několik let po Fričově smrti, a ani přes nadšenou interpretační předmluvu Vrchlického,⁵² historicky patrně nedůležitější pokus o Fričovu literární rehabilitaci, se nestaly součástí kánonu české poezie. Agilní a talentovaný Frič byl od mládí velkou nadějí české literatury, avšak vlivem nejen své roztěkané povahy, ale i nepříznivých okolností, které ho provázely po většinu tvůrčího života (vězení, policejní dozor, konfinace, dvacet let strávených v emigraci), zřejmě nedokázal svým ambicím plně dostát. Lze přitakat soudu Jaroslava Vlčka: „Frič (a to je kořen odporu proti němu) byl sice čilý literární průkopník nových směrů a jejich agitátor, nebyl však tím velkým básníkem, věrným zrcadlem práce a vření v lidstvu, za jakého se pokládal, nebyl pravý organizátor a tvůrčí, originální duch.“⁵³

I Sabina doplácel na policejní dohled a nutnost žádat o povolení k tisku uměleckou úroveň svých textů. Jak řečeno, nemá jeho literární tvorba z let 1858–1861, snad s výjimkou vesnického románu *Jen tři léta*, trvalou hodnotu. Na negativní recepci Sabinova díla až do současnosti se však mnohem více než samy jeho texty podílela skutečnost jeho konfidentství a jeho vyobcování z kulturní veřejnosti jako „zrádce národa“ roku 1872. Sabinova spolupráce s policií se někdy vykládá jako důsledek tristních sociálních poměrů v české literatuře, do nichž vstoupil po svém propuštění z vězení. Původcem této myšlenky byl pro nás příznačně J. V. Frič, jenž roku 1873 údajně hodlal veřejně vystoupit na Sabinovu obhajobu a podpořit ho argumentem, že „mravní jeho úpadek má naše česká společnost, hlavně nakladatelství, na svědomí, jelikož neuměla si neobyčejného toho novelistického a kritického talentu vážiti“.⁵⁴ Uveřejnění takového článku mu však prý tehdy redakce nejmenovaného časopisu odeprěla.

52) Jaroslav Vrchlický: „Jos. V. Friče Odkaz“, in Josef Václav Frič: *Odkaz*, Praha, F. Šimáček 1898, s. i–xxiii.

53) J. Vlček: „Obrodné slovesné snahy doby Fričovy“, cit. dílo, s. 284.

54) J. V. Frič: „O katastrofě májové“, cit. dílo, s. 304.